

w jakim kierunku one idą. Tegoroczna Konferencja Cysterska po raz kolejny pokazała wielką popularność i aktualność osoby i twórczości Aelreda z Rievaulx, której były poświęcone aż trzy sesje. Po raz pierwszy wyraźnie zaistniała wreszcie tematyka polskich cystersów zaprezentowana przez Dariusza Tabora z Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Ujął on aspekt architektury cysterskiej i jej symboliki, w środowisku polskim XIII wieku, głównie na Pomorzu, Śląsku i w Małopolsce. Cieszą polskie akcenty na Międzynarodowych Kongresach, ponieważ pokazują nasz polski wkład w kulturę średniowiecznej Europy. Oby było ich jak najwięcej. Najbliższy Kongres Mediewistyczny już za rok, jak zawsze drugi weekend maja. Do 15 września tego roku trzeba przesłać propozycje wykładów, najlepiej drogą internetową: [www.wmich.edu/medieval](http://www.wmich.edu/medieval).

ks. Ryszard Groń – Chicago

### 13. CHRYSZTUS JAKO SYN BOŻY W SPORACH IV WIEKU. DOGMAT Z PERSPEKTYWY BAZYLEGO Z ANCYRY (Warszawa, UKSW, 14 V 2014)

14 maja 2014 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyło się sympozjum zatytułowane: *Chrystus jako Syn Boży w sporach IV wieku. Dogmat z perspektywy Bazylego z Ancyry*. Było to pierwsze sympozjum zorganizowane przez ks. dr. hab. Leona Nieściora, prof. UKSW w współpracy z ks. dr. hab. Józefem Grzywaczewskim, prof. UKSW i ks. dr. Mirosławem Mejznerem, tj. przez pracowników restytuowanej Katedry Teologii Patrystycznej UKSW. Idea organizacji sympozjum pojawiła się już na pierwszych spotkaniach roboczych, a wybór tematu został podyktowany hasłem roku duszpasterskiego w Polsce: „Wierzę w Syna Bożego” oraz chęcią pogłębienia znajomości ważnej, acz mało znanej postaci Bazylego z Ancyry, w związku z przypadającą w tym roku 1650. rocznicą jego śmierci.

Witając uczestników sympozjum, zwłaszcza przybyłych gości, Dziekan Wydziału Teologicznego, ks. dr. hab. Piotr Tomasik, prof. UKSW, podkreślił znaczenie badań nad starożytną myślą chrześcijańską, przypomniał historię studiów patrologicznych na ATK i UKSW, a w końcu – wyrażając radość z powstania Katedry – złożył pracownikom i studentom życzenia owocnego zgłębiania dziedzictwa Ojców Kościoła.

Pierwszą sesję moderował ks. dr. Mejzner, a prelegentami byli: ks. prof. dr. hab. Henryk Pietras (Akademia Ignatianum w Krakowie), ks. dr. hab. Józef Grzywaczewski, prof. UKSW oraz ks. dr. hab. Arkadiusz Baron, prof. UPJPII (Kraków). Przewidziany w programie referat ks. prof. dra hab. Józefa Naumowicza (UKSW) na temat *Akomodacyjnych zmian w języku teologii przed Soborem Konstantynopolitańskim I* nie został wygłoszony z powodu nagłej choroby prelegenta.

W wystąpieniu otwierającym sympozjum, ks. prof. Pietras z właściwą sobie wnikliwością nakreślił *Teologiczne tło sporów o synostwo Boże w IV wieku*, podkreślając wielorakie trudności (filozoficzne, terminologiczne, polityczne) towarzyszące kształtowaniu się dogmatu o Trójcy Świętej. W sposób szczególnie zwrócił uwagę na postać Pawła z Samosaty i jego próbę wyrażenia tajemnicy chrystologicznej. Wyjaśnił podstawowe różnice antropologii semickiej i greckiej oraz wynikające stąd różne

znaczenia terminu „wcielenie”. Postawił tezę, że poglądy Pawła z Samosaty, usiłującego pokonać niebezpieczeństwo podwójnej podmiotowości Jezusa można w jakimś sensie porównać do post-efeskiej teorii unii hipostatycznej, z tą różnicą, że biskup Antiochii za podstawę podmiotowości uznał hipostazę Jezusa, Syna Maryi, który przyjął boską naturę, a nie – jak później Cyryl Aleksandryjski – osobę Syna Bożego, który przyjął naturę ludzką. Następnie ks. prof. Pietras scharakteryzował krótko poglądy Orygenesusa oraz spór Dionizego Aleksandryjskiego z Dionizym Rzymskim. Przechodząc do analizy poglądów Ariusza, zwrócił uwagę na jego spór z monarchianami i kontekst pojawienia się terminy „współistotny”. Podkreślił, że Aleksander z Aleksandrii był nie tyle zwolennikiem współistotności Ojca i Syna, ile przeciwnikiem radykalnych tez Ariusza o zmienności i stworzonności Syna. Zwrócił uwagę, że nicejskie *Credo* z wprowadzonym do niego terminem  $\text{\textit{\u03c9}\u03bc\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9}$  nie zostało przywołane na żadnym z synodów, zwołanych w latach 325-350. Natomiast późniejsza przewaga stronnictwa nicejskiego zaowocowała koniecznością wyjaśnienia kontrowersyjnego terminu, co doprowadziło kolejne pokolenie teologów, w tym Bazylego z Ancyry, do pogłębionych rozważań na temat podobieństwa, które wydawało się stanowić rozwiązanie kompromisowe, łącząc w sobie aspekt jedności i różnorodności zarazem.

Po wystąpieniu ks. prof. Henryka Pietrasa, krótką charakterystykę biografii i poglądów Bazylego z Ancyry przedstawiła dr Kinga Puchała.

Kolejny prelegent, ks. dr hab. Józef Grzywaczewski, prof. UKSW wygłosił referat zatytułowany: *Bazyli z Ancyry jako przedstawiciel homojużjan*. Swoje wystąpienie podzielił na dwie części: działalność Bazylego jako teologa i najważniejsze elementy doktryny homojużjan. Wśród licznych aktywności biskupa Ancyry podkreślił jego kluczową rolę na synodach w latach 50. i 60. IV w., zwłaszcza w opracowaniu trzeciej formuły z Sirmium (358). Formuła ta, pomijająca określenie, że „Syn jest współistotny Ojcu” została nawet (przez pewien czas) zaaprobowana przez papieża Liberiusza. Dalszy rozwój kontrowersji doprowadził do zesłania Bazylego do Ilirii, skąd na krótko przed śmiercią powrócił do Ancyry za czasów cesarza Jowinianiana (363-364). Ocena jego postaci nie jest łatwa, o czym świadczą różne opinie, które pojawiły się już w starożytności. W drugiej części swego wystąpienia, ks. Grzywaczewski skupił się na analizie najważniejszych elementów listu synodalnego z Ancyry (358), zredagowanego przez Bazylego. Zaliczył do nich: zrodzenie Syna przez Ojca, ich podobieństwo co do istoty ( $\text{\textit{\u03b8}\u03bc\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9}$   $\text{\textit{\u03ba}\u03c4\u03ac}$   $\text{\textit{\u03c9}\u03bc\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9\u03c9}$ ), wieczność, indywidualne istnienie (przeciw modalizmowi). Podkreślił, że homojużjanie, pod wpływem Starego Testamentu i platonizmu, akcentowali różnorodność dwóch kategorii: tożsamość i podobieństwo. Jak Syn Boży jest podobny do Ojca, choć uczestniczy w Jego Bóstwie, tak jako Syn Człowieczy jest podobny do ludzi, uczestnicząc w ich człowieczeństwie. Hilary z Poitiers odnosił się pozytywnie do tej koncepcji, natomiast polemikę z poglądami Bazylego podjął Mariusz Wiktoryn.

Ten ostatni wątek został szczegółowo przedstawiony przez ks. dra hab. Arkadiusza Barona, prof. UPJPII w referacie zatytułowanym: *Krytyka koncepcji homojużji Bazylego z Ancyry przez Mariusza Wiktoryna*. Prelegent podkreślił, że biografia tego ostatniego, zwłaszcza pełniony przez wiele lat zawód retora i gramatyka, tłumacza pism Arystotelesa i Porfiriusza, wybitnego znawcy Cyserona, wreszcie nawrócenie na chrześcijaństwo (w wieku ponad siedemdziesięciu lat), określiła bardzo mocno jego sposób uprawiania teologii. Jego chrześcijańskie dzieła to w większości pisma polemiczne przeciw arianom i homojużjanom, w tym Bazylemu z Ancyry. Główne

wymiary tego sporu: teologiczny, egzegetyczny, filozoficzny, pojęciowy zostały tu poszerzone jeszcze o kwestie językowe, wynikające z konieczności uzgadniania znaczeń poszczególnych terminów między greką a łaciną. Ks. prof. Baron, dokonując precyzyjnej analizy pojęć używanych przez Wiktoryna, wyjaśnił w jaki sposób przyjęty przez niego punkt wyjścia i założenia filozoficzne, doprowadziły go do zdecydowanego opowiedzenia się po stronie nicejczyków i odrzucenia stanowiska homojużjan. W terminie „podobieństwo” dostrzegał on bowiem przede wszystkim aspekt inności, a nie wyraz fundamentalnej tożsamości otwartej na różnorodność.

Po wystąpieniu ks. prof. Barona miała miejsce dyskusja obejmująca wszystkie zagadnienia pierwszej części sympozjum. Druga jego część, która rozpoczęła się po przerwie, dotyczyła przede wszystkim nauczania Bazylego na temat dziewictwa i życia ascetycznego. Jej moderatorem był ks. dr hab. Arkadiusz Baron, prof. UPJPII.

Pierwszy referat, zatytułowany: *Podobieństwo do Boga w filozofii Platona i w reinterpretacji u Filona z Aleksandrii i Orygenesa* wygłosiła mgr Alicja Żyłka, doktorantka Akademii Ignatianum w Krakowie. W pierwszej części przybliżyła platońską koncepcję stworzenia świata, gdyż to z nią związane jest zagadnienie podobieństwa (świat nie jest absolutnie doskonały, lecz podobny do doskonałości; dotyczy to zwłaszcza *duszy świata*). Prelegentka podkreśliła znaczenie „upodabniania się do boga według możliwości”, przedstawiając różne interpretacje tej kategorii platońskiej (np. pokrewieństwo, obecność, uczestnictwo). Podsumowując, stwierdziła, że platońska koncepcja podobieństwa do Boga jest dwuwymiarowa: jako fundament stworzenia świata i jako ostateczny cel jego istnienia. Mgr Żyłka przybliżyła następnie filoniańską koncepcję Logosu jako bytu pierwotnego i zawierającego w sobie cały umysłowy świat. Wskazała na jej biblijne i filozoficzne podstawy, zwłaszcza na pokrewieństwo z platońskim pojęciem duszy świata. Logos jest obrazem Boga (podobnym, lecz nie tożsamym), ale także archetypem wszelkiego stworzenia, które nosi w sobie możliwości upodobnienia się do Boga.

Kolejnym prelegentem był ks. dr Mirosław Mejnzer (UKSW), który porównał rozumienie dziewictwa u Metodego z Olimpu i u Bazylego z Ancyry. Po krótkim wprowadzeniu, opisującym początki i rozwój tej formy życia w chrześcijaństwie, dokonał charakterystyki dialogu *Symposium* Metodego z Olimpu. Wskazał na zawarte w tym dziele biblijne odniesienia i filozoficzne implikacje. Podkreślił również, że pomimo wieloaspektowej pochwały dziewictwa, Metody bronił wartości małżeństwa i wskazywał je również jako drogę do świętości. Zrównoważone poglądy biskupa Olimpu były znane Bazylemu, który jako lekarz, był również zwolennikiem umiarkowanej ascezy, obejmującej zarówno ciało, jak i duszę. W swoim traktacie *De virginitate* (wciąż nie przetłumaczonym na język polski) zawarł systematyczny i całościowy wykład o czystości, w osiągnięciu której zasadniczą rolę powinien odgrywać wolny wybór i wewnętrzna motywacja. Prelegent, jako punkty zbieżne w nauczaniu Metodego i Bazylego, wskazał m.in.: osiągnięcie podobieństwa do Boga na wzór Chrystusa jako cel życia dziewictwa, wezwanie do doskonałej ofiary z siebie (obejmującej władzę ciała i duszy) i prowadzącej do anielskiego stanu *apathei*, wykorzystanie platońskiego obrazu „skrzydeł duszy”, rozumienie dziewictwa jako przedsmaku radości eschatycznej.

Swoistym pogłębieniem i dopełnieniem tego tematu było wystąpienie ks. dra hab. Bogdana Czyżewskiego, prof. UAM w Poznaniu zatytułowane: *Ascetyczny wymiar egzegezy biblijnej w „De virginitate” Bazylego z Ancyry*. Prelegent podkreślił na początku, że Bazyl często cytował teksty Pisma Świętego, co świadczy o jego

gruntownej znajomości ksiąg natchnionych. Do głównych tematów poruszanych w analizowanym dziele zaliczył: stworzenie mężczyzny i kobiety, zło cudzołóstwa i nierządu, naturę pokusy, istotę i warunki ascezy, trwanie w Chrystusie, stan małżeński, dziewiczy i wdowi. Zauważył, że egzegeza Bazylego jest zasadniczo dosłowna, jedynie w jednym przypadku (ofiara z młodego cielca związana z wyświęceniem kapłanów – Wj 29, 1-13) ma charakter alegoryczny. Ks. prof. Czyżewski bardziej szczegółowo omówił egzegezę tekstów Mt 19, 10-12 i 1Kor 7, uznanych przez Bazylego za kluczowe dla zrozumienia sensu i celu dziewiczego stylu życia. Podsumowując sposób interpretacji tekstów biblijnych w *De virginitate* stwierdził, że egzegeza biskupa Ancyry ma przede wszystkim charakter funkcjonalny, gdyż służy celom ascetycznym, w szczególności ukazaniu wielkości dziewictwa.

Ostatnim prelegentem był gospodarz i główny organizator sympozjum ks. dr hab. Leon Nieścior, prof. UKSW. Swoje wystąpienie zatytułował: *Zaślubiny oblubienicy z Logosem* w „*De virginitate*” Bazylego z Ancyry. Rozpoczął od przedstawienia aktualnego stanu badań nad tym dziełem, a następnie dosyć szczegółowo zapoznał słuchaczy z jego treścią, zwracając szczególną uwagę na elementy związane z tytułem referatu. Jako punkt kulminacyjny bazylikańskiej teologii dziewictwa wskazał rozdział 50. Oprócz różnorodnych aspektów wstrzemięźliwości (w tym psychofizycznych), biskup Ancyry skoncentrował bowiem swe wysiłki na podkreśleniu znaczenia duchowych zaślubin konsekrowanej dziewicy z Chrystusem – Logosem. Ks. prof. Nieścior zwrócił uwagę na swoisty paradoks takiego ujęcia, a mianowicie, że za pomocą obrazu wziętego z małżeństwa, Bazyl starał się ukazać ideał dziewictwa, które polega na rezygnacji z małżeństwa. Na zakończenie prelegent postawił pytanie czy idea homoujzji, podobieństwa natury Ojca i Syna, miała jakiś wpływ na myśl ascetyczną Bazylego, skłaniając niejako słuchaczy do kontynuowania studium nad życiem i twórczością biskupa Ancyry.

Po dyskusji nad treścią referatów zaprezentowanych w drugiej części sympozjum, ks. prof. Leon Nieścior podziękował wszystkim uczestnikom: prelegentom, gościom, studentom UKSW, wyrażając nadzieję na spotkanie w przyszłym roku. Materiały z sympozjum będą opublikowane w internetowym czasopiśmie e-Patrologos, redagowanym przez pracowników Katedry Teologii Patrystycznej UKSW.

Mirosław Mejzner SAC – Warszawa, UKSW

#### 14. ARMIA, SYSTEMY OBRONNE I IDEOLOGICZNO-RELIGIJNE ASPEKTY WOJNY W IMPERIUM RZYMSKIM I W BIZANCJUM (Lublin, UMCS, 26-28 V 2014)

W dniach 26-28 V 2014 r. na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie odbyła się ogólnopolska konferencja starożytnicza nt. *Armia, systemy obronne i ideologiczno-religijne aspekty wojny w Imperium Rzymskim i w Bizancjum*. Jej organizatorami były jednostki naukowe z dwóch lubelskich uniwersytetów: Zakład Historii Starożytnej (Wydział Humanistyczny, UMCS) kierowany przez dr. hab. Dariusza Słapka, Katedra Historii Bizancjum (Wydział Nauk Humanistycznych, KUL) kierowana przez dr. hab. Piotra Kochanka, prof. KUL oraz Katedra Historii Kościoła